

86 Kelényi Béla

A KÖZTES LÉT TÚLOLDALÁN

életművének utolsó periódusából azokat az összefüggéseket próbálja bemutatni, melyekben a tibeti buddhizmus vonatkozásai voltak meghatározók. 1979 áprilisában

kezdte írni *Szövegkáprázat (Sidpa Bardo)* című levél-naplóját, melynek címe és végletes látomásai az ún. *Tibeti Halottaskönyv* egyik fejezetére, a halál utáni „létesülés köztes lété”-ben megjelenő létformák megpróbáltatásaira utalnak: „Olyan, mint amikor a sötétkamrában a hívóban ázik a kép, lassan jön elő; és az ember növekvő szorongással és izgalommal várja, mit is fog megpillantani végül; de sejti, akármilyen lesz is az, eláll a lélegzete. Egy jóslatot vár, egy ítéletet, mely felmutatja sorsát, mint egy tükör; és ez fogva tartja és felszabadítja egyszerre.” 1979. december 12-én készítette Vető János közreműködésével a tibeti „belső hő” fejlesztésének gyakorlatára utaló, *Tumo* című fotósorozatát, melynek eddig csak általa kiválasztott darabjai voltak ismertek. Most a csak filmnegatívokon fennmaradt fényképekből is bemutatunk néhányat azok közül, melyeket Hajas külön is megjelölt. 1979. december 18-án rendezte meg a testhez való ragaszkodás „elvágására” és felajánlására utaló *Chöd* című performanszát, melyhez egy ugyanebben az időszakban előkészített, végül meg nem valósult filmterv is kapcsolódott. Ez a performansz – melyet Vető több, részleteiben itt is látható képsorozatban dokumentált – eddig ugyancsak kevésbé volt ismeretes. Az egykori történések intenzitását az alkotótársnak, Vető Jánosnak a fennmaradt dokumentumokból külön erre az alkalomra készült videomunkái is felerősítik.

Mindkét képsorozat szellemi hátterét alapvetően Hamvas Béla 1944-ben megjelent *Tibeti misztériumok* című könyve határozta meg. Hamvas az angol teozófus, Walter Yeeling Evans-Wentz 1935-ben megjelent *Tibeti jóga és titkos tanítások* című könyvét fordította le és dolgozta át, melynek egymással csak részben összefüggő szövegegyeségei a tibeti származású nyelvtanár, Kazi Dava Szamdup kéziratgyűjteménye és fordításai révén váltak kiadhatóvá. Mind a jelen kiállítás, mind pedig az ezt kísérő tanulmánykötet többek között arra keresi a választ, hogy a tibeti háttérrel a sorozatos áttételek következtében milyen értelmezések és párhuzamok vethetők fel Hajas művészetének ebben az utolsó időszakában. Ezért nemcsak az elsődleges forrást jelentő Hamvas-művet és annak tibeti eredetijét, valamint Hajas vonatkozó műveinek rituális, művészetelméleti és szövegelméleti jellegét dolgoztuk fel, hanem

párhuzamosan egy olyan tibeti életrajz részleteire is próbáltunk utalni, melyek mintegy „beteljesítik” a munkáit megalapozó tibeti szövegekben foglalt gyakorlatokat. A Hamvas által is nagyra tartott jógin-költő, a 11–12. században élt Milarepa életműve azonban a párhuzamok mellett alapvető különbségeket mutat. Míg Hajas a hagyományok széttörésével, a pillanatra fókuszáló önmegvalósítás (önmegsemmisítés) egyéni és megismételhetetlen útján rombolt le minden akadályt magában és maga körül, addig Milarepa hosszú és szenvedésteli munkával rombolta le önmagáról alkotott képét – a hagyomány folytatásának érdekében.

Mindkét folyamat tétje a határok átlépése, de hol vannak ezek a határok, és átléphetők-e egyáltalán? Itt szeretném felidézni az ugyancsak fiatalon elhunyt Érmezei Zoltán kéziratban maradt tépelődését Hajas Tiborról: „...véleményem szerint Hajas képtelen átlépni a művészet határait, ezért tragikus az egész művészete. Tragikus abban az értelemben, ahogy a görög tragédiák. Szokás volt mondani tudniillik, hogy van egy művészen innen és van egy művészen túl. És mi a határa? A művészetnek a jelenkori határai azok határozzák meg a művészen inneni és túli tartományokat [...]. És véleményem szerint Hajas Tibor egész tevékenységének az a lényege, hogy a művészen túli tartományokba hatoljon be – minden óriási nagy európeér elmének... azok a célkitűzései, hogy a művészen túli területre hatoljanak be, de nem tudnak. És a legnagyobbaknak az az érdemük, hogy megvibráltatják ezt a függönyt, ami a művészet és a művészen túli között feszül.”

Azt hiszem, éppen ez volna ennek a kiállításnak az egyik alapvető kérdésfeltevése: vezethet-e a művészet a művészen túli tartomány felé? Van-e a művészen túli tartományhoz bármilyen átjáró a művész számára? Egyáltalán: átléphető vagy csak „megvibráltatható” a kettő között lévő határ? És milyen kép várja az átlépőt a határ túloldalának sötétkamrájában? Válaszként, mintegy a kiállítás összefoglalásaképpen egy olyan gondolatot szeretnék idézni, amely – úgy hiszem – ideillik: „Úgy gondolok a halálra, mint az emberi élet tetőpontjára.” – Ezt a sort nem Hajas Tibor, hanem Jim Morrison írta egyik jegyzetében, akinek zenéje, költeményei az érzékelésnek azon kapuit feszegették, melyeket többek között a zenekarának nevét adó Aldous Huxley nyitott meg Hajas nemzedéke számára is. Híres könyvének címe, *Az érzékelés kapui* a látnok költő és festőművész, William Blake *Menny és Pokol házassága* című művéből ered. Ennek vonatkozó részlete talán jó bevezető Hajas Tibor kiállításához is:

Midőn az érzékelés kapui megtisztulnak,

A dolgok olyannak mutatkoznak majd, amilyenek: határtalannak.

* *Elhangzott A köztés lét-túloldalán – Hajas Tibor művészete és a tibeti misztériumok – című kiállítás megnyitójaként a Hopp Ferenc Múzeumban 2019. február 5-én.*